

MEMLÛKLER'DE EVLİLİK HAZIRLIKLARI

Fatma AKKUŞ YİĞİT*

ÖZ

Tipik Türk-İslâm kimliği taşıyan Memlûk Devleti (1250-1517)'nde evlilik, her Türk-İslâm Devleti'nde olduğu gibi üzerinde dikkatle durulan ve pek teferruatlı ananeleri barındıran uzun bir hazırlık sürecinin ardından gerçekleşirdi. Bu süreç Türk kültürünün izlerini taşıyan bazı merasimleri içerirdi. Bu minvalde ilk olarak kız istenir, ardından yapılan nişan merasimini nikâh takip ederdi. Ancak nikâh akdi gerçekleşmeden önce, mehir (sadak) miktarı belirlenir daha sonrasında davetliler ve şahitlerin huzurunda nikâh akdi yapılırdı. Nikâh akdinden sonra özenle hazırlanan çeyizin, damat evine taşınması işi başlardı. Kız tarafından getirilen çeyizin vasfı oldukça önemliydi. Öyle ki, çeyiz taşınırken önemine binaen sultanların dahi seyrettikleri olmuştur. Çeyizin devlet erkânının katıldığı gösterişli bir alayla damat evine taşınmasıyla, bu hazırlık süreci tamamlanmış olurdu. Bütün bu merasimlerden sonra düğün törenine geçilirdi. Düğün kutlamaları üç gün üç gece sürdüğü gibi genellikle yedi gün yedi gece sürerdi. Bu çalışmada, Memlûk Devleti'nin üst yönetim mensupları arasında evliliğe ilk adım atıldığı günden, düğün gününe kadar yaşanan hazırlık süreci hakkında, örnekler üzerinden detaylı bilgi verilecektir.

Anahtar Kelime: Memlûkler, Evlilik Hazırlıkları, Nişan, Mehir (Sadak), Nikâh, Çeyiz.

* Yrd. Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, akkus_fatma@hotmail.com

THE PREPARATION OF MARRIAGE IN MAMLUKS

ABSTRACT

Marriage was used to perform at Mamluk State (1250-1517) which a typical Turk-Islam State after a long preparation including many detailed traditions as it was given enough importance in every Turk-Islam States. This period was used to come true by performing some ceremonies which contains the impresses of Turkish Culture. In this period, used to ask for the girl in marriage, and then the engagement ceremony, and the last thing to do was to solemnize a marriage. Before the marriage contract, the quantity of mahr (sadaq) would decide. After that the marriage ceremony was performed in front of the guests and the marriage witnesses. The dowry, elaborately prepared, was carried to the bridegroom's house, following the marriage ceremony. The quality of the dowry, brought by the girl's family, was very important so that even the sultans would watch the ceremony on behalf of the importance of it while it was being carried. This period used to be completed by carrying the dowry to the bridegroom's house splendidly with a group, joining the executive of the authority. The wedding ceremony used to begin after these kinds of ceremonies. The wedding used to last for three days and night, and also it generally used to last for seven days and nights. In this study, it will be given detailed information, via examples, on the preparation of the marriage from the beginning day to step to the marriage to the wedding day between the members of the senior of Mamluk State.

Key Words: Mamluks, the Preparation of Marriage, Engagement, Mahr (Sadaq), the Marriage Contract, Dowry.

Giriş

Eyyübî Devleti'nden sonra Türk-İslam devleti geleneğini kaldığı yerden devam ettiren Memlûk Devleti'ni kuran/oluşturan Türk asıllı memlûkler, Deşt-i Kıpçak, Kafkaslar ve Hârizm'den satın alınarak Mısır'a getirildiklerinde Müslüman değillerdi. Memlûkler, yeni geldikleri bu topraklarda Müslüman oluyor, ağırlıklı askerî eğitim gördükleri Tibak'ta, aynı zamanda İslamî ilimlerle ilgili dersler de alıyorlardı. Memlûkler, yurtlarından kilometrelerce uzakta, Mısır coğrafyasında dil, âdet, örf ve ananelerini İslam'la mezcederek büyük ölçüde muhafaza etmeyi başaramışlardır¹. Bu durumun evlilik hususunda da kendini gösterdiğini karşılaştığımız örneklerde görebiliyoruz. Bu çalışmada Memlûkler'de evlilik hazırlıklarının neler olduğu ve bunların nasıl gerçekleştiği, dönemin örf, âdet ve geleneklerinin pek çoğunun muhafaza edilerek günümüze kadar devam ettiği hususu, örneklerle ortaya konulacaktır.

Memlûk Devleti'nde sultan, emîr ve devlet ricâli gibi üst yönetim mensuplarının evlilikleri çoğunlukla kendileri gibi üst tabakadaki hanımlarla veya haremde bulunan cariyelerle oluyordu. Sultanların, emîrlerin ve devlet ricalinin, halktan kadınlarla evlenmesine hoş gözle bakılmıyordu². Mesela Memlûk Devleti'nin güçlü sultanı Baybars'ın oğlu Berke, Emîr Kalavun'un kızı Gaziye Hatun ile³; Sultan Kalavun, Emîr Seyfeddin Kermûn et-

¹ Kâzım Yaşar Koprman, "Mısır Türk Sultanlığı (Memlûkler)", *Tarihte Türk Devletleri*, C. II, Ankara, 1987, s. 448; K. Y. Koprman, "Mısır Memlûkleri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. VI, İstanbul, 1987, s. 692; Samira Kortantamer, "Memlûklerde Türk Kültürü", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir, 1999, s. 173-190; S. Abdulfettah Âşûr, *el-Mücteme el-Mısri fî Asr Selâtin el-Memâlik*, Kahire, 1992, s. 30; Cüneyt Kanat, "Memlûk Devleti'nde Evlilik Törenleri", *Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprman Armağanı*, Ankara, 2003, s. 419-420; Süleyman Kızıltoprak, "Memlûk Sistemi", *Türkler*, C. V, Ankara, 2002, s. 320-336.

² Ancak bunun istisnası da yok değildir. Örneğin, 1389 yılında devlete isyan eden Şam Nâibi Mıntaş, Arap Emîri Nuayr'ın kızı ile evlenmiş ve böylece etrafına pek çok Arap kabilesini toplamıştı. Bkz. İbn İyâs, Muhammed b. Ahmed, *Bedâyi' ez-Zuhûr fî Vekâyi' ed-Duhûr*, C. I/II, Tah. M. M. Ziyade, Kahire, 1983, s. 438.

³ en-Nüveyrî, Şihâbuddin Ahmed b. Abdulvehhâb, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, C. XXX, Tah. Necib Mustafa Fevvâz, Hikmet Küşlü Fevvâz, Beyrut-Lübnan, 2004, s. 142-143; Baybars el-Mansûrî, *Muhtârü'l-Ahbâr*, *Tarih ed-Devlet el-Eyyübîyye ve Devlet el-Memâlik el-Bahriyye Hattâ sene 702 el-Hicriyye*, Tah. Abdulhamid Salih Hamdân, Kahire, 1993, s. 56; Ebû'l-Fidâ, el-Melik el-Müeyyed, *Tarih Ebî Fidâ, el-Musemma el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, C. II, Tah. Mahmud Deyyûb, Lübnan, 1997, s. 340; el-Makrîzî, Takiyyüddin Ahmed b. Ali, *Kitâbu's-Sülûk li Ma'rifet Düveli'l-Mülûk*, C. I/II, Tah. Muhammed Mustafa Ziyâde, Kahire, 1957, s. 627; İbn Tagribirdî, Ebû el-Mehâsin Cemâleddin Yûsuf, *en-Nüccümü'z-Zâhire fî Mülûk Mısır ve el-Kâhire*, C. VII, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Lübnan, 1992, s. 233.

Tatarî'nin kızıyla⁴; oğulları Ali ile Halil ise Emîr Seyfeddîn Nogay'ın kızlarıyla evlenmişlerdi⁵. Sultan en-Nâsır Muhammed'in oğullarından Anûk, Emîr Bektemür es-Sâkî⁶'nin kızıyla; Ahmet ise Emîr Tairboğa'nın kızıyla nikâhlanmışlardı⁷. Sultan en-Nâsır Muhammed'in kızları ise Emîr Kusun, Emîr Şeyhû, Emîr Esendemir gibi dönemin önde gelen emîrleri ile evlenmişlerdi⁸.

Sultanların ve devlet ricalinin haremde bulunan cariyelerle evliliklerine de şahit olmaktadır. Bunlara Sultan en-Nâsır Muhammed'in eşi Hond Togay, Sultan Hoşkadem'in eşi Hond Surbay el-Çerkesiyye ve Sultan Berkûk'un eşi Hond Şirin örnek olarak verilebilir⁹.

Memlûk sultanlarının siyasî amaçla yapılan devletlerarası evlilikleri de vardır. Bu hususta Sultan Baybars'ın Altınorda hükümdarı Hüsameddin Berke Han'ın kızıyla, Sultan en-Nâsır Muhammed'in yine Altınorda hükümdarı Özbek Han'ın yakını Tulunbiye/Tulunbeg Hatun ile ve bunların yanında Osmanlılar ve Dulkadirli hanımlar ile yapılan evlilikler örnek gösterilebilir.

Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla, Sultan ve önde gelen emîrlerin, ayan olarak isimlendirilen Mısır'ın önde gelen tüccar ve âlimlerinin kızları ile evlilikleri olmakla birlikte, bunların sayısı azdır. Bunun yanında gayr-ı müslim kadınlarla evliliklere rastlanmamaktadır.

⁴ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/II, s. 542; C. I/III, s. 681.

⁵ İbn Habib el-Halebî, Bedreddin Hasan b. Ömer, *Tezkiretü'n-Nebîh fî Eyyâmî'l-Mansûr ve Benih*, Tah. M. Muhammed Emin- S. A. 'Aşûr, Kahire, 1976, s. 72; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, C. XXXI, s. 61, 66; Baybars el-Mansûrî, *Kitâb et-Tuhfet el-Mulûkiyye fî Devlet et-Türkiyye, Tarih Devlet el-Memâlik el-Bahriyye fî Fetre min 648-711 h.*, Tah. Abdulhamid Salih Hamdân, Kahire, 1987, s. 107; Baybars ed-Devâdâr, *Zübdetü'l-Fikre fî Tarihi'l-Hicre*, Tah. Z. Muhammed Ata, c. IX, yer yok, 2001, s. 249; Muhyiddin b. Abdi'zzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm ve el-'Usûr fî Siret el-Melik el-Mansûr*, nşr. Murad Kamil, Kahire 1961, s. 44; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C. II, s. 349.

⁶ Emîr Seyfeddîn Bektemür b. Abdullah er-Rüknî es-Sâkî en-Nâsırî (ö. 733/1332), Sultan en-Nâsır Muhammed'in emîrlerinden olup, kaynağın ifadesine göre, Sultan ile yedikleri içtikleri ayrı gitmeyen çok yakın dost idiler. Bkz. es-Safedî, Salahaddin Halil b. Aybek, *Kitâb el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, C. X, Tah. A. Arnavud, T. Mustafa, Beyrut, 2000, s. 122 vd.; İbn Tagribirdî, *el-Menhelü's-Sâfi ve'l-Müstevfi Ba'de'l-Vâfi*, C. III, Tah. Nebil Muhammed Abdülaziz, Kahire, 1985, s. 390 vd.

⁷ İbn Tagribirdî, *en-Nücûm*, C. IX, s. 78.

⁸ en-Nüveyrî, *Nihyetü'l-Ereb*, C. XXXII, s. 172; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 311; İbn Tagribirdî, *en-Nücûm*, C. IX, s. 73.

⁹ Fatma Akkuş Yiğit, "Memlûk Devleti'nde Hareme Dair Bazı Tespitler", *XVII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 15-17 Eylül 2014.

Memlûk Devleti'nde evlilik hazırlıkları *Nişan*, *Nikâh Akdi* ve *Çeyiz Taşıma* olmak üzere üç aşamada ele alınabilir. Bu süreçler tamamlandıktan sonra düğün merasimine geçilirdi.

Nişan

Evlilik için ilk adım, kız isteme ve ardından yapılan nişan törenidir. Nişanlanacak erkeğin babası veya ileri gelenlerden bir kişi, kızın babasına ya da velisine hediyesiyle giderdi. 1316 yılında Sultan en-Nâsır Muhammed, Altınorda hükümdarı Özbek Han'a, Emîr Alâüddin Aydoğdu el-Hârizmî'yi akrabalık bağı kurmak istediğini bildiren bir mektup, *hûze* (miğfer/tolga), *berkustuvân* (at zırhı) ve hil'at gibi 200 parça çok değerli hediyeyle birlikte göndermişti¹⁰. Sultan es-Salih İsmail de Şam nâibi Emîr Tokuztemür el-Hamavî'nin kızını istemek üzere, 1343'de Emîr Meliktemür el-Hicâzî'yi elçi olarak hediyelerle yolladı¹¹. Kansuh el-Ğavrî'nin oğlu ile Şam nâibi Sibay'ın kızının nişanı için Onlar emîri Mamay es-Silahdâr, yanında hâsekileriyle birlikte Kahire'den 11 Ağustos 1514 tarihinde Dımaşk'a gitmişti¹².

Sultanlar ve emîrler nikâh akdi tamamlanmadan önce nişanlılarını görebiliyorlardı. Mesela 1338 yılında Şam nâibi Emîr Tengiz, yanında oğulları ile birlikte Kahire'ye gittiğinde Sultan en-Nâsır Muhammed iki kızını Tengiz'in oğulları Muhammed ve Ahmed'le nikâhlamıştı¹³. 1385 yılında Sultan Berkûk, Emîr İnal el-Yûsufî'nin¹⁴ kızıyla görüştüğünden sonra nikâhları kıyılmıştı¹⁵. Atabekü'l-Asâkir¹⁶ Emîr Canpolat da 1499 senesinde Sultan Ebu Said Kansuh'un kız kardeşiyle bu şekilde nişanlanmıştı. Nişan tamamlandıktan sonra damat adayı nişanlısına hediyeler verirdi. Emîr

¹⁰ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. II, s. 517.

¹¹ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 403.

¹² İbn İyâs, *Bedâyi'*, C. III, s. 399; İbn el-Hımsî, *Havâdisü'z-Zemân ve Vefeyât eş-Şuyûh ve'l-Akrân*, C. III, Tah. A. F. Harfûş, Beyrut, 2000, s. 504.

¹³ Fatma Akkuş Yiğit, "Emîr ve Devlet: Dımaşk Nâibi Emîr Tengiz'in Hayatı", *Gazi Türkiyat*, S. XIV, Bahar 2014, s. 135-136.

¹⁴ Emîr İnal b. Abdullah el-Yûsufî el-Yelboğavî (ö. 794/1391), Atabek el-Asakir olup., el-Melik el-Mansur Ali b. el-Eşref Şaban'ın emîrlerinden idi. Bkz. İbn Tagrıbirdî, *el-Menhelü's-Sâfi*, C. III, s. 188.

¹⁵ İbn Kâdı Şuhbe, *Tarih İbn Kadî Şuhbe*, C. III, Tah. Adnan Derviş, Dımaşk, 1977, s. 155.

¹⁶ Nâibü's-Saltanadan sonra rütbe ve makam bakımından Atabekü'l-Asâkir gelirdi. Atabekü'l-Asâkir'e, Emîr-i Kebir veya Atabekü'l-Cuyûş da denilirdi. Bu emîr Memlûk ordusunun başkomutanı olup, bugünkü Genelkurmay Başkanı'dır. Ordu komutanı ve ümera arasında en kuvvetli kişi olarak devlet yönetiminde büyük bir nüfûza sahipti. Bkz. Bahattin Keleş, "Memlûkler Döneminde İdarî Yapı", *Türkler*, C.V, Ankara, 2002, s. 315.

Canpolat, el-Melik en-Nâsır Muhammed b. Kayıtbay'ın annesi Hond Aslıbay ile nişanlandığında 800 parça ipek ve başka hediyeler göndermişti¹⁷.

Nikâh Akdi

Nişan merasiminin ardından nikâh akdine geçilirdi. Akit gerçekleşmeden önce Memlûk kaynaklarında daha çok *sadak* (□ □□) tabiri ile ifade edilen mehir miktarı tayin edilirdi. Mehir, İslâm aile hukukunda erkeğin evlenirken kadına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya maldır¹⁸. Mehire benzer bir uygulama eski Türk hukukunda da görülmekte olup, *kalın*¹⁹ olarak adlandırılmaktaydı²⁰.

Memlûkler devrinde sultanlar, emîrler, ekâbir ve ayan yüklü miktarda mehir öderlerdi. Ödenen bu mehir miktarı ve içeriği hakkında kaynaklarda pek çok bilgi bulunmaktadır. 28 Mayıs 1276 tarihinde Sultan Berke Han, Emîr Kalavun'un kızı Gaziye Hatun ile olan nikâhında iki bin dinar-ı muaccel ve üç bin dinar-ı müeccel olmak üzere beş bin dinar mehir vermişti²¹. 1332 yılında Sultan en-Nâsır Muhammed'in oğlu Anûk'un, Emîr Bektemür es-Sâkî'nin kızı ile nikâhında mehir miktarı 12.000 dinar olarak belirlenmişti. Anûk'un mehri, Hazine-i Hâs'tan verilen 10.000 dinar nakit paranın yanında 250 parça ipek kumaş, 100 koku kabı, 1000 miskal ham amber, 100 alay mumu, 3 adet eğerli at idi. Ayrıca her birinin elinde bohça bulunan beş memlûk de gönderilmişti²².

1343 yılında Sultan es-Salih İsmail'in, Şam nâibi Emîr Tokuztemür'ün kızı ile nikâhından önce 100.000 dirhem nukre²³ mehir belirlenmiş ve bu

¹⁷ el-Hımsî, *Havâdis*, C. II, s. 373.â

¹⁸ Mehir ödenme biçimine göre ikiye ayrılır. Nikâh akdi sırasında ya da akitten önce peşin ödenen mehire "*Mehr-i Muaccel*", evlilik sırasında veya evliliğin sona ermesiyle ödenene de "*Mehr-i Müeccel*" adı verilir. Bkz. Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara, 1974, s. 217-218; Mehmet Âkif Aydın, "Mehir", *TDVİA*, C. XXVIII, Ankara, 2003, s. 390.

¹⁹ Mahmud Kâşgarî, *Divânü Lügâti't-Türk*, terc. Besim Atalay, C. III, Ankara, 1992, s. 371.

²⁰ Bahattin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul, 1988, s. 258; Gülden Sağol Yüksekaya, "Kalın ve Çeyiz", *Hediye Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Aylin Koç, İstanbul, 2007, s. 396; Ö. Soner Huncan, *Türk Hakanlığı'nda (Karahanlılarda) Kadın, Ortaçağda Kadın*, Ed. A. Çetin, Ankara, 2011, s. 389; Aydın, "Mehir", s. 390.

²¹ İbn Şeddâd, İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrahim *Târih el-Melik ez-Zâhir*, Tah. Ahmed Huteyt, Beyrut, 1983, s. 134; *Baypars Tarihi al-Melik al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarih*, Türkçe ter. Şerefeddin Yaltkaya, C. II, Ankara, 2000, s. 65; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, C. XXX, s. 142-143; Kanat, "Evlilik Törenleri", s. 421.

²² el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 143, 152.

²³ Dirhem nukre, 7/10 gümüşten ve 3/10 bakırdan oluşuyordu. Bkz. Kortantamer, *Bahri Memlûkler*, s. 37, dp. 109.

mehir Emîr Meliktemür el-Hicâzî tarafından Dımaşk'a gönderilmişti²⁴. Nihayetinde 26 Mart 1345 tarihinde Emîr Tokuztemür'ün kızı Dımaşk'tan Kahire'ye gelerek Sultan es-Salih İsmail'le evlenmişti²⁵. Sultan el-Eşref Şaban'ın kız kardeşi Hond Sâre ile Emîr Beşteğ'in 7 Mart 1368 tarihinde kıyılan nikâhında mehir miktarı 50.000 dinar ve 400.000 dirhem gümüş idi²⁶. 22 Ağustos 1420 tarihinde Emîr-i Kebir Altunboğa el-Kırımışi ile Sultan Şeyh el-Mahmudî'nin kızı Hond Setite evlendiğinde 15.000 dinar mehir tayin edilmişti²⁷. 9 Mart 1440 tarihinde Sultan Çakmak, Dulkadiroğlu Emîr Nâsıreddin Muhammed'in kızı Hond Nefise ile 1.000 dinarlık mehrin yanında ipek kumaşlar ve başka hediyeler verildikten sonra nikâhlanmıştı²⁸.

Nikâh akdi genel hatlarıyla besmele ile başlar, hamd u senadan sonra evlilik ve faziletlerinden bahseden ayetler ve hadislerle devam ederdi. Ardından gelin ve damadın isimleri ile daha evvel kararlaştırılmış olan mehir miktarı söylenir, şahitlerin adı ve kabulleri ile tarih kaydedilir ve nikâh dualarla sona ererdi.

Nikâh akdinde gelinin vekili babası veya velisi olurdu. Damadın nikâh akdinde hazır bulunmadığı zamanlar da olur, o vakit vekil tayin ettiği kişi akdi kabul ederdi. Nikâhı kıyan kâdı, her iki tarafın icap ve kabullerini alarak nikâhı tamamlardı. Buna örnek olarak; Sultan Berke'nin Emîr Kalavun'un kızı Gaziye Hatun ile nikâhında vekili Nâibü's-Saltana²⁹ Emîr Bedreddin Bilik el-Haznedâr, Emîr Kalavun'un vekili Üstâddâr³⁰ Emîr Şemseddin Aksungur el-Fârukânî idi³¹. 1478 yılında Sultan Kayıtbay'ın

²⁴ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 403.

²⁵ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 420.

²⁶ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. IV, s. 317; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C. XI, s. 40.

²⁷ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. VI, s. 16; İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddin Ahmed, *İnbâ' el-Ğumr bi Ebnâ' el-Umr*, C. III, Tah. Hasan el-Habeşi, Kahire, 1998, s. 223; İbn Tagrıbirdî, *el-Menhelü's-Sâfi*, C. VI, Tah. M. Muhammed Emin, Kahire, 1982, s. 308.

²⁸ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. VII, s. 449; İbn Tagrıbirdî, *Havâdis ed-Duhûr fî Medâ el-Eyyâm ve eş-Şuhûr*, C. I, Tah. Muhammed Kemaleddin İzzeddin, Kahire, 1990, s. 205.

²⁹ Sultana idarî görevlerinde yardımcı olan büyük görevliler arasında başta Nâibü's-Saltana gelmekteydi. Bu emîr, Sultanın vekili mesabesinde olup, devlet işlerinde onun sağ kolu idi. Nâibü's-Saltana, üst düzey devlet görevlilerinin atanmasında, ıktaların dağıtılmasında ve idarî kararların alınmasında sultana yardımcı olurdu. Bkz. Keleş, "İdarî Yapı", s. 315.

³⁰ Üstâddâr, sultanın şahsına ait mallara bakan, onların gelirlerini hesaplayan ve gerekli harcamaları yapan emirdir. Bkz. Keleş, "İdarî Yapı", s. 310. Ayrıca konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Fatih Yahya Ayaz, *Türk Memlûkler Döneminde Saray Ağalığı Üstâdarlık (1250-1382)*, İstanbul, 2008.

³¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, C. XXX, s. 142-143; İbn Şeddâd, *el-Melik ez-Zâhir*, s. 134.

yakını olan Emîr Canım el-Eşrefî'nin³², el-Alâî Ali b. Has Bek'in kızı ve aynı zamanda Sultan Kayıtbay'ın baldızı ile nikâhında Kâdî'l-kudât Veliyüddin el-Asyûtî ve Kâtibü's-Sır³³ İbn Muzhir vekâlet etmişlerdi. Nikâh sonunda da kendilerine hil'at hediye edilmişti³⁴.

Sultanlar, emîrler ve ayanın nikâhları umumiyetle Kâdî'l-kudât tarafından Kal'atü'l-Cebel'de yani sultanın sarayında veya camide kıyılırdı. Nikâhı kıyan kâdiya hediye verilirdi. Mesela, Sultan Berke ile Emîr Kalavun'un kızı Gaziye Hatun'un nikâhı, Kâdî'l-kudât Sadreddin Süleyman el-Hanefî tarafından Kal'atu'l-Cebel'de kıyılmıştı. Nikâhta sultan, vezirler, dört kâdi (hanefî, şafî, maliki ve hanbeli mezheplerinin kâdıları), ekâbir, ayan ve ümera hazır bulunmuşlardı³⁵. Mehir, Kâdî Muhyiddin Abdullah b. Şeyh Reşiddüddin Abdi'z-Zâhir'in hattıyla yazılmış ve mecliste okunmuştu. Ona da 100 dinar bahşedilmişti³⁶. Keza, Emîr Anûk'un Bektemür es-Sâkî'nin kızı ile nikâhı da Saray'da kıyılmıştı³⁷.

16 Ağustos 1322'de Sultan en-Nâsır Muhammed'in kızı ile Emîr Ebû Bekr b. Emîr Argun'un nikâhı³⁸ ve 26 Nisan 1327 tarihinde yine Sultan en-Nâsır Muhammed'in diğer bir kızıyla Emîr Seyfeddîn Kusun'un nikâhı Kâdî'l-kudât Şemseddin Muhammed b. el-Harirî el-Hanefî tarafından devlet ümerasının huzurunda Saray'da kıyılmıştı³⁹. 1384 yılında Sultan Berkûk, Emîr Mencek'in kızı Sitt Fâtıma ile Saray'da evlenmiş ve Nâzırü'l-Hâs⁴⁰,

³² Canım el-Eşrefî (ö. 1479), devlet kademesinde pek çok görev almış sonunda önde gelen emîrlerden olmuştur. İbn İyas, *Bedâyi'*, C. III, s. 145.

³³ Kâtibü's-Sır, sultana gelen mektup ve şaireyi okur, sultanın emrettiği şekilde bu mektuplara cevap verir ve nişanlarını koyarak ilgili yerlere gönderen Divânü'l-İnşa'nın başında bulunan görevli idi. Bunların yanında elçi kabulünde elçinin getirdiği mektubu açıp sultana okuduktan sonra bu mektuplara sultanın verdiği cevapları yazmak da vazifeleri arasındaydı. Görevinin önemine binaen sır saklayan, güvenilir kişilerden olmasına dikkat edilirdi. Bkz. Duhman, *Mu'cem*, s. 127; Keleş, "İdarî Yapı", s. 317.

³⁴ İbn İyas, *Bedâyi'*, C. III, s. 145.

³⁵ Baybars el-Mansurî, *Muhtârü'l-Ahbâr*, s. 56; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/II, s. 627; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, C. XXX, s. 142-143.

³⁶ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, C. XXX, s. 142-143.

³⁷ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 152; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücüm*, C. IX, s. 78.

³⁸ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 55; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücüm*, C. IX, s. 62.

³⁹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, C. XXXII, s. 172; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 97; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücüm*, C. IX, s. 73.

⁴⁰ Sultanın özel mallarından ve hazinesinden sorumlu emîrdir. M. Ahmed Duhman, *Mucemü'l-Elfâz et-Tarihîyye fî el-Asr el-Memlûkî*, Beyrut, 1990, s. 150; Keleş, "İdarî Yapı", s. 318.

Kâtibü's-Sır, dört kâdı ve nikâh şahitlerine hil'at hediye edilmişti⁴¹. 3 Haziran 1401 tarihinde Sultan Ferec, Emîr Balat es-Sadî'nin⁴² kızı ile evlenmiş, nikâhında maliki kâdısı İbn Haldun dışında şafi, hanefi ve hanbeli kâdıları hazır bulunmuşlardı⁴³. 13 Mart 1450 tarihinde Sultan Çakmak'ın kızı ile Emîr Özbek b. Tutuh⁴⁴, un nikâhları, ümeranın Cuma namazından çıkmasından sonra Kâdı'l-kudât Yahya el-Münâvî tarafından Kâatü'l-Dehişe⁴⁵ de kıyılmıştı⁴⁶. 1451'de Sultan Çakmak'ın, Nâzıru'l-Ceyş⁴⁷ Kâdı Abdulbasit'in kızı ile nikâhını Kâdı'l-kudât Bedreddin el-Hanbelî kıymış ve Sultan, kendisine samur kürk hediye etmişti⁴⁸.

Yukarıda zikredildiği üzere sarayın dışında camilerde de nikâh kıyılıyordu. 22 Ağustos 1420'de Emîr-i Kebir Altunboğa el-Kırmışî, Sultan Şeyh el-Mahmudî'nin kızı Hond Setite ile kâdı, ümera ve ayanın huzurunda el-Müeyyed Camii'nde nikâhlanmıştı⁴⁹. 1479'da el-Melik el-Müeyyed Ahmed b. Aynal'ın kızı Hond Fâtıma ile Emîr Yeşbek ed-Devadâr'ın nikâhı, Sultan Kayıtbay, dört kâdı ve emîrlerin huzurunda Kale'deki en-Nâsirî Camii'nde kıyılmıştı⁵⁰. Yine 1487'de Emîr Kansuh Hamsemie⁵¹ ile Atabek Özbek'in kızı kaledeki aynı camide nikâhlanmışlardı⁵². 30 Ocak 1501 tarihinde Sultan Tumanbay, Sultan Kayıtbay'dan dul kalan el-Alâî Ali b.

⁴¹ İbn İyâs, *Bedâyi'*, C. I/II, s. 345; es-Sayrâfî, *Nüzhetü'n-Nüfûs ve'l-Ebdân fî Tevârihi'z-Zeman*, C. II, Tah. Hasan Habeşi, Kahire, 1971, s. 94.

⁴² Emîr Balat es-Sadî (ö. 1405/1406); Sultan Berkük zamanında Emîr-i Tablhâne idi. Bkz. es-Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman, *ed-Dav' el-Lâmi' li-Ehl el-Karn et-Tâsi*, C. III, Beyrut, 1992, s. 18.

⁴³ es-Sayrâfî, *Nüzhet*, C. II, s. 114.

⁴⁴ Emîr Özbek b. Tutuh el-Eşrefî (ö. 1462/1463), Emîr-i Tablhâne ve Emîr-i Haznedâr gibi önemli görevler deruhte etmiş bir emîrdir. es-Sehâvî, *ed-Dav' el-Lâmi'*, C. II, s. 270 vd.

⁴⁵ 1344 yılında Sultan el-Melik es-Salih zamanında 500.000 dirheme mal olan Kâatü'l-Dehişe gösterişli bir salondur. Bkz. Kanat, "Evlilik Törenleri", s. 424.

⁴⁶ İbn Tagrıbirdî, *Havâdis*, C. I, s. 250; İbn İyâs, *Bedâyi'*, C. II, s. 277.

⁴⁷ Memâlikî Sultaniye (sultanın askerleri) denilen hassa askerlerinin teçhiz edilmesi ve maaşlarının verilmesi, Mısır ve Suriye'deki bütün askerlerin işlerinin yapılması bu emîrin vazifelerindendi. Bkz. Keleş, "İdarî Yapı", s. 318.

⁴⁸ İbn İyâs, *Bedâyi'*, C. II, s. 289.

⁴⁹ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. VII, s. 16; İbn Hacer, *İnbâ el-Ğumr*, C. III, s. 223; İbn Tagrıbirdî, *el-Menhelü's-Sâfî*, C. VI, Tah. M. Muhammed Emin, Kahire, 1990, s. 308.

⁵⁰ İbn İyâs, *Bedâi'*, C. III, s. 38; es-Sayrâfî, *İnbâ' el-Hasr bi Ebnâ' el-Asr*, Tah. Hasan el-Habeşi, Kahire, 2002, s. 123.

⁵¹ Emîr Kansuh el-Eşrefî (Ö. 1502/1503), Emîr Kansuh Hamsemie olarak bilinir. Devadar es-Sânî ve daha sonra Emîr-i Âhur olmuştur. Bkz. es-Sehâvî, *ed-Dav' el-Lâmi'*, C. VI, s. 199.

⁵² İbn İyâs, *Bedâyi'*, C. III, s. 241; Halil b. Şahin ez-Zâhirî el-Hanefî, *Neylü'l-Emel fî Zeyli'd-Düvel*, C. VIII, Tah. Ö. A. Tedmürî, Beyrut, 2002, s. 70.

Hâs Bek'in kızı Hond Fâtıma ile Kale'deki camide dört kâdının huzurunda nikâhlanmıştı⁵³. Bu örneklerin yanında, 1492'de Nâibü'ş-Şam Emîr Devletbay ile Kâdı Muhyiddin b. Eyyûb'un kızı Dımaşk'ta Bâbü'n-Nâsır yakınlarındaki el-Haşeriyye Camii'nde evlenmişler ve törene dört kâdı, devlet erkânı ve ayan katılmışlardı⁵⁴.

Saray ve caminin dışında önde gelen bir emîrin kasrında da nikâh kıyılabilirdi. 26 Ağustos 1336 tarihinde Sultanın oğlu Emîr Ebu Bekir ile Emîr Seyfeddîn Tokuztemür'ün kızının nikâhlarının Emîr Kusun'un sarayında kıyılması gibi⁵⁵. Bunun yanında damat veya gelin evinde de nikâh töreni yapılabiliyordu. Örneğin, 1394'de Emîr Nâsireddin Muhammed b. İbrahim b. Mencek, Emîr Muhammedşah b. Baydemîr'in kızı ile davetliler ve şahitlerin huzurunda kayınpederinin evinde nikâhlanmıştı⁵⁶. 22 Ekim 1515'de Kâdı'l-kudât Veliyüddin b. Ferfûr eş-Şafi ile Nâzırü'l-Ceyş Kâdı Muhubbiddin'in kızının nikâhı Nâibü'ş-Şam Sibay, hanefi, maliki ve hanbeli kâdıların katılımıyla Dımaşk'taki Bâbu Tûmâ yakınlarındaki gelin evinde⁵⁷; yine 1516'da Emîr-i Devadâr Erdibaş'ın oğlu ile Muhammed b. Berdibek el-Acemî'nin kızının nikâhları, Şam nâibi Sibay ve dört kâdının huzurunda Dımaşk'ta bulunan el-Aziziye Medresesi yakınlarındaki damat evinde kıyılmıştı⁵⁸.

Çeyiz Taşıma

Memlûk kaynaklarında *cihaz* (زاج) ve *şivar/şuvar* (شوار) kelimeleriyle ifade edilen çeyizin damat evine taşınması, devlet ileri gelenlerinin katıldığı gösterişli bir alayla gerçekleştirilirdi. Kaynakların işaret ettiğine göre, sultanların, emîrlerin ve ekâbirin kızları için hazırladıkları çeyizin değeri binlerce dinarı bulurdu.

Sultan en-Nâsır Muhammed, on bir kızı için oldukça büyük ve maddî değeri yüksek olan çeyizler hazırlatmıştı. Her biri asgari 800.000 dinar kıymetinde olan bu çeyizler; 100.000 dinar değerinde *beşhâne ve dâir beyt*⁵⁹

⁵³ İbn İyâs, *Bedâyi'*, C. III, s. 469. el-Hımsî'ye göre, Maliki baş kâdısı hariç üç kâdı gelmiş ve onlara hil'at verilmişti. Bkz. *Havâdis*, C. II, s. 391.

⁵⁴ es-Sayrâfi, *İnba' el-Hasr*, s. 123; el-Hımsî, *Havâdis*, C. III, s. 249

⁵⁵ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 211.

⁵⁶ İbn Kâdı Şuhbe, *Tarih*, C. III, Tah. Adnan Derviş, Dımaşk, 1977, s. 552.

⁵⁷ el-Hımsî, *Havâdis*, C. III, s. 515.

⁵⁸ el-Hımsî, *Havâdis*, C. III, s. 518-519.

⁵⁹ Beşhâne, çoğulu "Beşâhîn" dir. Farsça bir kelime olup, Araçalıştırılmıştır. İnce altın işlemeli örtü, cibinlik manasında olup, yatağı süslemek ya da odanın etrafını (dâir seriri) zararlı haşerata karşı korumak için kullanılan örtüdür. Bkz. *Dozy, Tekmiletü'l-Meâcim el-*

ile inci, altın takunya, halhal, kap kacak gibi değerli eşya ve mücevherden oluşmaktaydı⁶⁰. Örneğin, 22 Ağustos 1323 tarihinde Nâib Emîr Argun'un oğlu Ali ile evlenen Sultan en-Nâsır Muhammed'in en büyük kızının çeyizinin değeri yaklaşık 80.000 dinar-ı zehebî ediyordu⁶¹.

Sultan en-Nâsır Muhammed, 27 Mart 1327 tarihinde Emîr Seyfeddîn Kusun ile nikâhlanan kızı için de büyük bir çeyiz hazırlatmıştı. Aynı yılın Eylül ayında taşınan çeyizde altın işlemeli beşhâne ve dâir beyt ile daha pek çok kıymetli eşya bulunuyordu. Çeyiz taşındıktan sonra 30 Eylül 1327'de yedi gün yedi gece süren düğün yapılmıştı⁶². Bu düğünden bir gün sonra Emîr Bektemür es-Sâkî'nin oğlu Ahmet ile Şam nâibi Emîr Tengiz'in kızının nikâhları kıyılmıştı⁶³. Emîr Tengiz'in kızı için hazırlattığı ve Ağustos ayı başında getirilmiş olan çeyiz de oldukça kıymetli ve zengin olup, altın ve gümüş takılarla *akmişe*⁶⁴den oluşan değerli eşyaların olduğu ve çeyiz taşınırken Sultanın da bizzat seyrettiği kaydedilmiştir⁶⁵.

1304 yılında Nâibü's-Saltana Emîr Sallâr'ın⁶⁶ kızı ile Emîr Muzafferüddin Musa⁶⁷ evlendiğinde Emîr Sallar, kızı için dillere destan bir çeyiz hazırlatmıştı. Bu çeyizin değeri 160.000 dinar gibi çok yüksek bir meblağ olup, hazırlanması üç yıl sürmüştü⁶⁸. Muazzam büyüklükte olan bu çeyizde, hiçbir şey eksik değildi. Gümüş işlemeli *kille*⁶⁹, kaplama bakır gibi değerli eşyalar vardı. Çeyiz alayında Emîr Baybars el-Çaşnigîr ve diğer

Arabîyye, C. I, (Arapçaya nakleden ve ilaveler yapan M. Selim en-Naimî), Bağdat, 1980, s. 348. Muhtemelen dâir beyt'ten kasıt da dâir serîrin bu anlamıyla ilgili olmalıdır.

⁶⁰ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 312; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C. IX, s.135.

⁶¹ el-Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-İtibâr bi Zikr el-Hıtat ve'l-Âsâr, el-Marîf bi'l Hıtat*, C. II, Tah. M. Zeynehum-M. eş-Şarkâvî, Kahire, 1997, s. 677-678; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 65-66.

⁶² el-Yûsufî, Mûsa b. Muhammed b. Yahyâ, *Nüzhetü'n-Nâsır fî Sireti'l-Melik en-Nâsır*, Tah. Ahmed Huteyt, Beyrut, 1986, s. 436; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 97, 101.

⁶³ Akkuş, "Emîr ve Devlet", *Gazi Türkiyat*, S. XIV, Bahar 2014, s. 132.

⁶⁴ *Akmişe*: Arapça kamş "toplamak, (ipleri) bir araya getirmek" kökünden türeyen kumaş, çoğulu *akmişe*, ipek, yün, keten, pamuk ve benzerlerinden dokunmuş ağır mensucâta verilen genel addır. Bu kelime Memlûk dokuma ürünlerinin bütün İslâm dünyasında tanınmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Bkz. Nevber Gürsu, "Kumaş", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXVI, İstanbul, 2002, s. 367.

⁶⁵ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 97, 101-102; en-Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, C. XXXII, s. 209.

⁶⁶ Emîr Seyfeddîn Sallâr (ö. 1310/1311), Mısır'daki saltanat nâibliğinden sonra Kerek ve Şevbek'te saltanat nâibliği görevlerini yaptı. Daha sonrasında tutuklandı. Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-Kâmine fî A'yân el-Mie es-Sâmine*, C II, s. 179 vd.

⁶⁷ Sultan Kalavun'un sağlığında vefat etmiş olan oğlu Ali'nin oğludur.

⁶⁸ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. II/I, s. 9.

⁶⁹ *Kille* (كلك) çoğulu *Kilâl* (كلال) olup, ev ve başka mekânlar için kullanılan örtü; cibinlik ve yatak örtüsü manalarında kullanılmıştır. Bkz. Dozy, *Tekmiletü'l-Meâcim*, C IX, s. 120.

emîrler de hazır bulunmuşlardı. Ayrıca emîrlerin her biri toplam 330 kantar ağırlığında mum ve başka hediyeler getirmişlerdi⁷⁰.

Sultan en-Nâsır Muhammed'in oğlu Anûk ile evlenen Bektemür es-Sâkî'nin kızının çeyizi, altın ve gümüş takılar ve mücevherler hariç, 800 hamal ve 36 katırla taşınmıştı. Mesela 40 hamaldan fazlası simli yastıkları, 16 hamal minderleri, 12 hamal sandalyeleri, 4 hamal sandalye minderlerini, 29 hamal gümüşleri, 4 hamal kemerleri, 162 hamal altın ve gümüş işli kemerleri, 43 hamal kaplama bakırları, 33 hamal sinileri, 12 hamal altın işli züccaciyeyi, 22 hamal Şam işi bakırı, 12 hamal Baalbekî yağlıklarını, 29 hamal sini ve sâirenin üzerine konduğu kasnakları, bakır kap kacağı ve 6 hamal da ev ihtiyaçlarının bulunduğu sandıkları taşımışlardı. Bunların haricinde halı/kilim, çarşaf ve örtü gibi mensucat ile 80 kantar değerinde mücevher sandıklarla taşınmıştı⁷¹.

Emîr Bektemür es-Sâkî bu kadar zengin ve büyük bir çeyiz hazırlattığı halde, damadın babası Sultan en-Nâsır Muhammed, Emîr Sallar'ın kızının çeyizinin buna kıyasla daha iyi olduğunu söylemiş ve yanında bulunan emîrleri Tokuztemür ve Akboğa'ya hitaben onların kızlarına verdikleri çeyizlerin, bu emîrin kızına verdiği çeyizden daha fazla olduğunu söyleyerek böylesi bir çeyizi dahi yetersiz görmüştü⁷².

1384 yılında Sultan Berkûk ile evlenen Emîr Mencek el-Yusûfî'nin kızı Hond Fâtıma'nın çeyizi 80.000 miskal zehab idi⁷³. Çeyiz 10 tıbak altın işlemeli asâib ve kevâfî (başörtüsü çeşitleri) haricinde, 300 hamal ve 70 katırla taşınmıştı. Çeyiz alayında bulunan Hâcib⁷⁴ Emîr Aydekar, Üstadâr Emîr Bahadır, Re'su'n-Nevbe⁷⁵ Emîr Kardem, Emîr-i Haznedâr⁷⁶ Korkmaz

⁷⁰ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. II/I, s. 9.

⁷¹ es-Safedî, *el-Vâfî*, C. X, s. 124.

⁷² İbn Hacer, *ed-Dürer*, C. I, s. 418.

⁷³ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. V, s. 164; İbn İyâs, *Bedâyi'*, C. I/II, s. 345; es-Sayrâfî, *Nüzhet*, C. I, s. 93.

⁷⁴ Hâciblik, Memlûkler'de önemli görevlerden biriydi. Hâcibü'l-Hüccâb ve onun yardımcısı olarak da beş hâcib vardı. Hâcibü'l-Hüccâb'ın vazifesi Sultanın ya da Nâibü's-Saltana'nın emriyle askerlere ait bütün işleri kontrol etmek, emîrler ve askerler arasındaki anlaşmazlıkları halletmek, ıkta davalarını çözmek veya feshetmek gibi görevlerdi. Keleş, "İdarî Yapı", s. 317.

⁷⁵ Bu emîr, sultanın memlûklerinin yani merkezi ordunun kumandanı olup, bu askerlerin her türlü talim, terbiye ve terfi gibi durumlarıyla ilgilenmek görevleri arasındaydı. Bkz. Keleş, "İdarî Yapı", s. 316.

⁷⁶ Sultanın şahsına ait kumaş, mücevherat ve her türlü nakdin muhafazasına memur olan görevliye denir. Sarayda üç sınıf ve üç çeşit haznedâr vardır. Bunlardan biri kumaşların, ipekli

ve Emîr-i Devâdâr⁷⁷ Yunus çeyizin önünde ellerinde mumlarla yürümüş, şarkıcılar da alaya eşlik etmişlerdi⁷⁸.

Emîr Mintaş ile daha evvel nikâhları kıyılmış olan Sultan Şaban'ın kızı Hond Setite'nin çeyizi 4 Ekim 1389 tarihinde yaklaşık 500 hamal⁷⁹ ve 10 katırla taşınmıştı. Bu çeyizde mücevherler, yüzükler, altınlar ve çeşitli renklerde pahalı kumaşlar vardı. Hâcibler, önde gelen emîrlere ve ayan çeyizin önünde yürümüşler, Emîr Mintaş da çeyizi getiren emîrlere hil'atler hediye etmişti⁸⁰.

1399 yılında Sultan Berkûk'un kız kardeşinin oğlu Emîr Baybars ed-Devadâr ile evlenen Emîr Çerkes el-Halilî'nin kızı Hatice'nin çeyizi, Hazine-i Hâs'tan verilmişti. Değeri yaklaşık 30.000 dinar olan ve 300 hamal ve 20 katırın taşıdığı bu çeyiz, emîrlere ve ayanın katıldığı bir alayla taşınmıştı. Çeyiz taşıma işi bittikten sonra yedi gün boyunca düğün yapılmış ve damat Emîr Baybars'a at, koyun, tavuk, kaz ve mum gibi çok sayıda hediye gelmişti⁸¹.

1410 yılının Mayıs ayında Emîr Bektemür ile evlenen Sultan Ferec'in kızının çeyizi 600 deve ve 40 katırla taşınmıştı. Bu çeyizde altın, inci, bakır, ipek kumaşlar ve pek çok kıymetli mücevher ve eşya bulunuyordu⁸². Emîr Alibay el-Eşrefî el-Haznedâr ile evlenen Emîr Canbek el-Eşrefî ed-Devâdâr⁸³, kızının çeyizi yaklaşık 50.000 dinar değerindeydi⁸⁴.

ve sırmalı eğerlerin muhafızı, ikincisi mücevherat ve kıymetli eşyaların muhafaza memuru, üçüncüsü ise kese yani nakit haznedârı idi. Bkz. Keleş, "İdarî Yapı", s. 311.

⁷⁷ Sultan tarafından yazılacak mektup, ferman ve tahrirati gideceği yere sevk ve tebliğ etmek bu emîrin görevleri arasındaydı. Ayrıca sultana takdim edilen mensur, ferman ve arzuhalleri sultana arz etmek, saraya girmelerine müsaade edilecek kimseler hakkında sultana danışmalık veya sultanın huzuruna çıkacaklara merasim ve kabul kaidelerini öğretmek de görevlerindendi. Bkz. Keleş, "İdarî Yapı", s. 318.

⁷⁸ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. V, s. 164; İbn Kâdı Şuhbe, *Tarih*, C. III, 132; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C. XI, s. 251; es-Sayrâfî, *Nüzhet*, C. I, s. 93.

⁷⁹ İbn Tagrıbirdî'de 500 deve olarak kayıtlıdır. Bkz. *en-Nücûm*, C. XI, s. 291.

⁸⁰ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. V, s. 256; İbn Hacer, *İnbâ' el-Ğumr*, C. I, s. 379; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C. XI, s. 291; es-Sayrâfî, *Nüzhet*, C. I, s. 255.

⁸¹ es-Sayrâfî, *Nüzhet*, C. I, s. 492; İbn Kâdı Şuhbe, *Tarih*, IV, s. 17.

⁸² es-Sayrâfî, *Nüzhet*, C. II, s. 263.

⁸³ Emîr Seyfeddîn Canbek b. Abdullah el-Eşrefî ed-Devâdâr es-Sânî (ö. 831/1427), Sultan Barsbay'ın memlûku olup, devlet kademesinde önemli vazifeler ifâ etmiş bir emîrdir. Bkz. İbn Tagrıbirdî, *el-Menhelü's-Sâfî*, C. IV, s. 232 vd.

⁸⁴ İbn Tagrıbirdî, *el-Menhelü's-Sâfî*, C. IV, s. 235.

13 Mart 1450 tarihinde Sultan Çakmak'ın, Emîr Özbek b. Tutuh ile nikâhlanan kızının çeyizi mücevherler, akmişe, altın işlemeli beşâhin, inci püsküllü başlık, billur kap kacak, siniler ve başka kıymetli eşyalarla doluydu⁸⁵. 29 Nisan 1450 tarihinde Sultan Çakmak, büyük bir düğün yapmış ve ziyafet vermişti. Kadınlar, Kâtibü's-sır olan gelinin dayısının evinde, erkekler de Bâbu Züveyle'nin⁸⁶ dışındaki damat evinde eğlence düzenlemişlerdi. Atlas giymiş olan damada eşlik eden Nâzıru'l-Ceyş, Nâzıru'l-Hâs, ayan ve ümera ellerinde mumlarla gelinin bulunduğu eve varıncaya kadar damadın atının önünde yürümüşlerdi⁸⁷.

1487'de Atabek Özbek, Kansuh Hamsemie ile evlenen kızı için yaklaşık 200.000 dinar değerinde çeyiz hazırlattı⁸⁸. 400'den fazla hamalın taşıdığı çeyiz, Kahire yakınlarındaki Özbekiyye'den Kansuh Hamsemie'nin evine köprülerden geçerek taşındı. Çeyiz alayının Kahire'den geçtiği güne şahitlik eden İbn İyâs, insanların gördükleri karşısında şaşırıp kaldıklarını, eşine az rastlanan bir çeyiz olduğunu ifade eder. Çeyiz taşındıktan sonra Kansuh Hamsemie, Bâbü's-Silsile'den gelini almak üzere akşam yola çıkmış, yanında ellerinde şaş⁸⁹ ve kumaşlarla yürüyen emîrler ve mumlarla yürüyen hâsekilerle Özbekiyye'ye varmıştı. Ne var ki güzel başlayan bu düğün gecesi, memâlikü'l- culbânın⁹⁰ düğünü basmasıyla sona ermiş ve İbn İyâs'ın ifadesiyle “*Bu gecedden kalan büyük bir fitne olmuştur*”⁹¹.

1499'da el-Melik en-Nâsır Muhammed b. Kayıtbay'ın annesi Hond Aslıbay, Atabek Canpolat ile evlenmiş, ardından 15 Şubat 1500 tarihinde çeyizi Kale'den indirilmişti. Çeyiz, emîrler, devlet ricâli ve tavâşinin bulunduğu gösterişli bir alayla 400 hamal ve yaklaşık 200 katırla Kahire'yi geçerek damat Atabek Canpolat'ın evinin bulunduğu Özbekiyye'ye taşınmıştı. Sabah erken saatlerde başlayan taşıma işi öğlene kadar sürmüştü.

⁸⁵ İbn Tagrıbirdî, *Havâdis*, C. I, s. 250; İbn İyâs, *Bedâyi'*, C. II, s. 277; es-Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman, *Kitâb et-Tibrü'l-Mesbûk fî Zeyli's-Sülûk*, Tah. Necvâ Mustafa Kamil, Lebîbe İbrahim Mustafa, Mürâca'a: Said Abdülfettâh 'Âşûr, C. I, Kahire, 2002, s. 302.

⁸⁶ Bâbu Züveyle, Kahire'nin güneyinde bulunan, Fâtımîler tarafından yaptırılmış bir kapıdır. Bkz. Kortantamer, *Bahrî Memlûklar*, s. 54, dp. 209.

⁸⁷ es-Sehâvî, *Tibrü'l-Mesbûk*, C. I, s. 302.

⁸⁸ İbn İyâs, *Bedâyi'*, C. III, s. 242.

⁸⁹ Şaş; sarık bezi, sarıgn üzerine sarılan bez. Bkz. Duhman, *Mu'cem*, s. 95.

⁹⁰ Memâlikü'l-Culbân: Çerkes Memlûkleri döneminde, sultanın satın alarak terbiye ettiği ve hassasına dahil ettiği memlûklere verilen isimdir. Bahrî Memlûkler döneminde bunlara *Müşterevât/el-Memâlik es-Sultaniyye el-Müşterevât* isimleri veriliyordu. Bkz. Altan Çetin, *Memlûk Devletinde Askeri Teşkilât*, İstanbul, 2007, s. 99.

⁹¹ İbn İyâs, *Bedâyi'*, C. III, s. 242.

Hond Aslıbay'ın çeyizinde altın süslemeli yatak ve yastıklar, altın ve gümüş işlemeli minderler, inci, amber, altın işlemeli sandık, bakır kaplama kemer, altın ve gümüş kap kacak, altın işlemeli mahfe gibi kıymetli eşyalar ve mücevherler bulunuyordu. Emîr Canpolat, aynı ayın on sekizinde Özbekiyye ve havalisi için bir düğün ziyafeti vermişti. Yemek tamamlandıktan sonra da çeyiz sergilenmişti⁹². 19 Şubat Çarşamba günü Sultanın annesi Hond Aslıbay, damat evine gitmek üzere Kale'den inmişti. Önünde Kâtibü's-sır Kemalüddin b. Muzhir, Nâzıru'l-Ceyş Abdülkadir el-Kisrevî, Nâibü Kâtibü's-sır Salahaddin b. el-Ci'an ve diğer devlet görevlileri ile tavâşi ve ellerinde şaş ve kumaşlar olan hâsekilerin bulunduğu düğün alayı, damat evine geldiği zaman Hond Aslıbay'ın ayaklarının altına ipek sergiler serildi, başına altın ve gümüş paralar saçıldı⁹³. Emîr Canpolat, Kâtibü's-sır Kemaleddin b. Muzhir'e ve diğer emirlere hil'atler hediye etti.

Çeyiz verme işi sadece sultanlar, emîrlar ve ayanın kızlarıyla sınırlı değildi; cariyeler ve serâfilere (odalık) de çeyiz verilirdi. Sultan en-Nâsır Muhammed cariyeleri ve serâfilerinin her biri için 800 dinarlık çeyiz hazırlatmıştı⁹⁴. 1341 yılında Sultan Ebu Bekir, haremde bulunan iki cariye ile nikâhlandı. Sultan bu cariyeler için, Kâtibü's-sır Kâdî Alaüddin b. Fadlullah'a verdiği mehirleri kayda geçirmesini ve ve Nâzıru'l-Hâs Cemal el-Kufât'a da 100.000 dinar değerinde çeyizlerinin hazırlamasını emretmiş ve ardından düğün hazırlıkları başlamıştı⁹⁵.

Memlûkler'de çeyizle ilgili diğer önemli bir husus ise kocasının ölümü ya da boşanma durumunda İslâm aile hukuku gereği çeyizin kadının mal varlığı olarak kabul edilmesidir. Buna en güzel örnek, Sultan Barsbay vefat ettikten sonra tahta çıkan Sultan Çakmak'ın, Barsbay'dan dul kalan Hond Fâtıma'yı yaklaşık 100.000 dinar değerindeki çeyiziyle birlikte Kale'den indirmesi verilebilir⁹⁶.

Bütün bu süreç tamamlandıktan sonra *hafıu zıfaf* başlar, üç ila yedi gün ve gece devam eden düğünlerde, şenlikler ve eğlenceler yapılır ve böylece evlilik merasimi tamamlanmış olurdu.

⁹² el-Hımsî, *Havâdis*, C. II, s. 373.

⁹³ İbn İyâs, *Bedâyi'*, C. III, s. 429; el-Hımsî, *Havâdis*, C. II, s. 373.

⁹⁴ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 312.

⁹⁵ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C. III, s. 335; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C. X, s. 10.

⁹⁶ es-Sayrâfi, *İnbâ' el-Hasr*, s. 131.

Sonuç

Memlûk Devleti'nin üst yönetim mensupları arasında evlilik öncesi hazırlıklardan, kız isteme ve nişan süreci dar bir çevrede gerçekleştiği için devrin kaynaklarında pek yer bulmazken; mehir, nikâh ve çeyiz hakkında toplum önünde gösterişli merasimlerle yapıldığı için, daha fazla malumat yer almaktadır.

Memlûkler'de İslâm aile hukukunun gereği olarak, daha önce kararlaştırılmış olan mehir miktarı, şahitlerin huzurunda nikâh sırasında söylenerek kayda geçirilir ve kâdı tarafından akit gerçekleştirilirdi. Nikâhtan sonra kız tarafının hazırladığı çeyiz damat evine taşınırdı. Bin bir emek ve külfetle hazırlanan çeyizde; beşhâne ve dâir beyt, altın ve gümüş işlemeli yataklar, yastıklar, minderler, değerli kumaşlar, pek çok kap kakak ve hatta kaynakların ifadesiyle tarifi mümkün olmayan altın, gümüş, inci işlemeli-süslü eşyalar, bakırlar ayrıca altın, gümüş, çini, çini sarmalı varak işlemeli kemerler ve diğer kıymetli eşyalar bulunurdu. Babanın kızına verdiği çeyiz ne kadar büyük ve değerli ise toplum nazarında itibarı da o kadar yüksek olur, kendisinden övgüyle bahsedilir ve sultan tarafından dahi takdir edilirdi. Bu sebeple üst düzey emîrler, devlet ricali ve ayanların kızlarına iyi bir çeyiz hazırlamak için borca girdiği de olurdu. Bu hususun Osmanlılar zamanında da devam ettiği, Osmanlıların son dönemine şahitlik eden Abdülaziz Bey'in, cihaz olarak söz ettiği çeyiz hakkındaki *"Eskiden kübera ve rical, göstermek istedikleri servet ve kudretlerinin en iyi şekilde kerimelerinin (kızlarının) cihazından anlaşılacağını bildiklerinden, cihaza birinci derecede önem verir, büyük külfetlere, aşırı masraflara girişerek lüzumundan fazla cihaz tertip eder, akranları arasında 'Fılan zat kerimesine şöyle bir cihaz vermiş' dedirterek bunu bir iftihar vesilesi yaparlardı"* ifadelerinden de anlaşılmaktadır⁹⁷.

Memlûkler devrinde, erkek tarafının ödediği mehire kıyasla, kız tarafının verdiği çeyizin maddi değerinin çok daha fazla olması dikkat çekicidir. Zira bu durum, Türklerde çeyiz kültürüne verilen önemle alakalıdır. Eski Türklerde çeyiz için *yüfüş* kelimesi kullanılmış ve *"Yüfüşlüğ gelin, güveyi iyi bulur"* denmiştir. Zira gelinin çeyizi onun maddi güvencesi olduğu gibi, aynı zamanda kocasına karşı itibar göstergesiydi. Bunun yanında günümüzde de söylenen *"Kız beşikte, çeyiz sandıkta"* atasözü

⁹⁷ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, yayına haz. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, İstanbul, 1995, s. 114-115.

eyizin hala teferruatlı ve uzun zaman alan bir iř olduğunu ve önemini göstermektedir.

Son olarak şunu da ifade etmek gerekir ki, günümüzden yaklaşık sekiz yüzyıl önce kurulmuş olan Memlûk Devleti'nde evlilik öncesi hazırlıklara dair bohça götürme, çeyiz sergileme, saçı saçma, ziyafetler verme ve hediyeler dağıtma gibi pek çok âdet ve gelenek varlığını bugün de devam ettirmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, yayına haz. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, İstanbul, 1995.
- AKKUŞ YİĞİT, Fatma, “Emîr ve Devlet: Dimaşk Nâibi Emîr Tengiz’in Hayatı”, *Gazi Türkiyat*, S. XIV, Bahar 2014, s. 127-144.
- _____, “Memlûk Devleti’nde Hareme Dair Bazı Tespitler”, *XVII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 15-17 Eylül 2014 (baskıda).
- ÂŞÛR, S. Abdulfettah, *el-Mücteme’ el-Mısrî fî Asr Selâtin el-Memâlik*, Kahire, 1992.
- AYAZ, Fatih Yahya, *Türk Memlûkler Döneminde Saray Ağalığı Üstadarlık (1250-1382)*, İstanbul, 2008.
- AYDIN, Mehmet Âkif, “Mehir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXVIII, Ankara, 2003, s. 390.
- Baybars el-Mansûrî, *Kitâb et-Tuhfet el-Mulûkiyye fî Devlet et-Türkiyye, Tarih Devlet el-Memâlik el-Bahriyye fî Fetre min 648-711 h.*, Tah. Abdulhamid Salih Hamdân, Kahire, 1987.
- _____, *Muhtârü’l-Ahbâr, Tarih ed-Devlet el-Eyyübîyye ve Devlet el-Memâlik el-Bahriyye hattâ sene 702 el-Hicriyye*, Tah. Abdulhamid Salih Hamdân, Kahire, 1993.
- _____, *Zübdetü’l-Fikre fî Tarihi’l-Hicre*, Tah. Z. Muhammed Ata, c. IX, yer yok, 2001.
- CİN, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara, 1974.
- ÇETİN, Altan, *Memlûk Devleti’nde Askerî Teşkilât*, İstanbul, 2007.
- DOZY, *Tekmiletü’l-Meâcim el-Arabiyye*, C. I, (Arapçaya nakleden ve ilaveler yapan M. Selim en-Naimî), Bağdat, 1980.
- DUHMAN, M. Ahmed, *Mücemü’l-Elfâz et-Tarihiyye fî el-Asr el-Memlûkî*, Beyrut, 1990.
- Ebû’l- Fidâ, el-Melik el-Müeyyed, *Tarih Ebî Fidâ, el-Musemma el-Muhtasar fî Ahbâri’l-Beşer*, C. II, Tah. Mahmud Deyyûb, Lübnan, 1997.
- GÜRSU, Nevber, “Kumaş”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXVI, İstanbul, 2002, s. 366-368.

- Halil b. Şahin ez-Zâhirî el-Hanefî, *Neylü'l-Emel fî Zeyli'd-Düvel*, C. VIII, Tah. Ö. A. Tedmürî, Beyrut, 2002.
- HUNKAN, Ö. Soner, “Türk Hakanlığı’nda (Karahanlılarda) Kadın”, *Ortaçağda Kadın*, Ed. A. Çetin, Ankara, 2011, s. 375-394.
- İbn Habib el-Halebî, Bedreddin Hasan b. Ömer, *Tezkiretü'n-Nebih fî Eyyâmi'l-Mansûr ve Benih*, Tah. M. Muhammed Emin- S. A. ‘Aşûr, Kahire, 1976.
- İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddin Ahmed, *İnbâ‘ el-Ğumr bi Ebnâ‘ el-Umr*, C. III, Tah. Hasan el-Habeşi, 4 Cilt, Kahire, 1998.
- İbn el-Hımsî, *Havâdisü'z-Zemân ve Vefeyât eş-Şuyûh ve'l-Akrân*, C. III, Tah. A. F. Harfûş, Beyrut, 2000.
- İbn İyâs, Muhammed b. Ahmed, *Bedâyi‘ ez- Zuhûr fî Vekâyi‘ ed-Duhûr*, V Cilt, Tah. M. M. Ziyade, Kahire, 1983.
- İbn Kâdı Şuhbe, *Tarih İbn Kâdı Şuhbe*, C. III, Tah. Adnan Derviş, Dımaşk, 1977.
- İbn Şeddâd, İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrahim *Târih el-Melik ez- Zâhir*, Tah. Ahmed Huteyt, Beyrut, 1983; *Baypars Tarihi al-Melik al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarih*, Türkçe ter. Şerefeddin Yaltkaya, C. II, TTK, Ankara, 2000.
- KANAT, Cüneyt, “Memlûk Devleti’nde Evlilik Törenleri”, *Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman Armağanı*, Ankara, 2003, s. 419-429.
- Kâşgarî, Mahmud, *Divânü Lügâti't-Türk*, terc. Besim Atalay, 4 Cilt, Ankara, 1992.
- KELEŞ, Bahattin, “Memlûkler Döneminde İdarî Yapı”, *Türkler*, C.V, Ankara, 2002, s. 309-319.
- KIZILTOPRAK, Süleyman, “Memlûk Sistemi”, *Türkler*, C. V, Ankara, 2002, s. 320-336.
- KOPRAMAN, Kâzım Yaşar, “Mısır Türk Sultanlığı (Memlûkler)”, *Tarihte Türk Devletleri*, C. II, Ankara, 1987.
- _____, “Mısır Memlûkleri”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. VI, İstanbul, 1987.

- KORTANTAMER, Samira, *Bahri Memlûklerde Üst Yönetim Mensupları*, İzmir, 1993.
- _____, “Memlûklerde Türk Kültürü”, *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir, 1999, s. 173-190.
- _____, “Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. II, İzmir, 1984, s. 27-45.
- el-Makrîzî, Takiyyüddin Ahmed b. Ali, *Kitâbu's-Sülûk li Ma'rifet Düveli'l-Mülûk*, C. I/II, Tah. Muhammed Mustafa Ziyâde, Kahire, 1957, C. III-VI, Tah. Muhammed Abdulkadir Ata, Lübnan, 1997.
- _____, *el-Mevâz ve'l-İtibâr bi Zikr el-Hıtat ve'l-Âsâr, el-Marûf bi'l Hıtat*, C. II, Tah. M. Zeynehum-M. eş-Şarkâvî, Kahire, 1997.
- Muhyiddin b. Abdi'zzâhir, *Teşrîfü'l-Eyyâm ve el-'Usûr fî Siret el-Melik el-Mansûr*, nşr. Murad Kamil, Kahire 1961.
- en-Nüveyrî, Şihâbuddin Ahmed b. Abdulvehhâb, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, C. XXX, Tah. Necib Mustafa Fevvâz, Hikmet Küşlü Fevvâz, Beyrut-Lübnan, 2004.
- ÖGEL, Bahattin, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul, 1988.
- SAĞOL YÜKSEKKAYA, Gülden, “Kalın ve Çeyiz”, *Hediye Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Aylin Koç, İstanbul, 2007, s. 396-406.
- es-Safedî, Salahaddin Halil b. Aybek, *Kitâb el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, C. X, Tah. A. Arnavud, T. Mustafa, Beyrut, 2000.
- es-Sayrâfî, *Nüzhetü'n-Nüfûs ve'l-Ebdân fî Tevârihi'z-Zeman*, III Cilt, Tah. Hasan Habeşi, Kahire, 1971-1973.
- _____, *İnbâ' el-Hasr bi Ebnâ' el-Asr*, Tah. Hasan Habeşi, Kahire, 2002.
- es-Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman, *Kitâb et-Tibrü'l-Mesbûk fî Zeyli's-Sülûk*, Tah. Necvâ Mustafa Kamil, Lebîbe İbrahim Mustafa, Mürâca'a: Said Abdülfettâh 'Âşûr, C. I, Kahire, 2002.
- _____, *ed-Dav' el-Lâmi' li-Ehl el-Karn et-Tâsi*, C. II-III-VI, Beyrut, 1992.
- İbn Tagrıbirdî, Ebû el-Mehâsin Cemâleddin Yûsuf, *en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûk Mısr ve el- Kâhire*, C. VII, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Lübnan, 1992.

- _____, *Havâdisü'd-Duhûr fî Medâ'l-Eyyâm ve eş-Şuhûr*, II Cilt, Tah. Muhammed Kemaleddin İzzeddin, Kahire, 1990.
- _____, *el-Menhelü's-Sâfî ve'l-Müsteyfî Ba'de'l-Vâfî*, C. III, Tah. Nebil Muhammed Abdülaziz, Kahire, 1985; C. VI, Tah. M. Muhammed Emin, Kahire, 1982.
- el-Yûsufî, Mûsa b. Muhammed b. Yahyâ, *Nüzhetü'n-Nâzır fî Sireti'l-Melik en-Nâsır*, Tah. Ahmed Huteyt, Beyrut, 1986.